

Dr hab. Iwona Niewiadomska, prof. KUL
Instytut Psychologii KUL

17 PAŹ. 2018

Lublin, 12.10.2018r.

PRODZIEKAN
ds. Nauki

prof. dr hab. Katarzyna Krason

Ocena pracy doktorskiej Pani magister Wioli Friedrich pt. „Uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności”, napisanej pod kierunkiem dr hab. Danuty Rode

Rozprawa doktorska Pani magister Wioli Friedrich została poświęcona analizie czynników wpływających na skuteczność kary pozbawienia wolności. Autorka poszukiwała odpowiedzi na gruncie teoretycznym i empirycznym na osiem pytań badawczych (por. s. 77):

1. Jak jest znaczenie zmiennych osobowościowych dla efektywności kary pozbawienia wolności?
2. Czy i w jakim stopniu zmienne socjalizacyjne są związane ze skutecznością lub brakiem skuteczności kary pozbawienia wolności?
3. Jaki wpływ na skuteczność kary pozbawienia wolności mają zmienne dotyczące stylów myślenia przestępczego?
4. Jakie zmienne różnicują grupę osadzonych którzy powrócili do przestępstwa?
5. Jakie zmienne w najwyższym stopniu wyjaśniają ryzyko powrotu do przestępstwa?
6. Jakie czynniki warunkują skuteczność kary pozbawienia wolności?
7. Jaka jest rola środków resocjalizacyjno-wychowawczych w powrotności do przestępstwa?
8. Czy można zidentyfikować zmienne, które odgrywają rolę pośredniczącą i modyfikującą wpływa innych zmiennych niezależnych na zmienną zależną?

Realizacja podjętego przez Panią magister projektu badawczego jest uzasadniona względami teoretycznymi i praktycznymi. W pierwszym z przedstawionych wymiarów cenne są prawidłowości zaprezentowane w opracowaniu jako doniesienie z badań na temat funkcjonalnego znaczenia testowanych zmiennych psychospołecznych dla wyjaśniania zachowań przystosowawczych osób karanych sankcjami izolacyjnymi. Zaś w aspekcie praktycznym uzyskane przez Autorkę wyniki mogą zostać wykorzystane przez specjalistów

odpowiedzialnych za readaptację skazanych do tego, aby skuteczniej udzielać profesjonalnego wsparcia osobom, które weszły w konflikt z prawem karnym.

Całość opracowania liczy 295 stron maszynopisu, w tym: dziesięć rozdziałów, bibliografię oraz aneks zawierający spis tabel, spis rysunków, formularze kwestionariuszy wykorzystanych w badaniach własnych (*Kwestionariusz NEO-FFI*, *Skala Znaczenia Innych*, *Kwestionariusz Oceny Sytuacji*, *Kwestionariusz CISS*, *Kwestionariusz Uczucia w Sytuacjach Moralnych*, *Kwestionariusz INTE*, *Inwentarz Stylów Myślenia*, *Ankieta* opracowana przez Autorkę) oraz graficzne prezentacje modeli statystycznych, które wykorzystano do obliczenia uzyskanych wyników badań własnych.

Teoretyczne tło badań zostało zawarte w czterech rozdziałach. W pierwszym z nich zaprezentowano prawne aspekty kary pozbawienia wolności. Autorka uwzględniła trzy aspekty tego zagadnienia. Pierwszy z nich polegał na wskazaniu istoty kary pozbawienia wolności w kontekście kar występujących w systemie polskiego prawa. Aspekt drugi odnosi się do zakładanych celów kary pozbawienia wolności. Zaś trzeci – do sposobów ustawowego realizowania zasady indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności – głównie poprzez wykonywanie sankcji izolacyjnych w określonych rodzajach i typach zakładów karnych oraz systemach wykonywania kary.

W rozdziale II zostały opisane instytucjonalne środki oddziaływania na skazanych mające na celu doprowadzenie do pozytywnej readaptacji osadzonych. W tym kontekście przedstawiono charakterystykę środków penitencjarnych polegających na pracy, nauczaniu, kontaktach ze środowiskiem zewnętrznym, działalności kulturalno-oświatowej, oddziaływaniach psychologicznych, stosowaniu nagród i kar, pomocy postpenitencjarnej, oddziaływaniach religijnych.

Rozdział trzeci zawiera treści opisujące podmiotowe uwarunkowania kary pozbawienia wolności. Autorka scharakteryzowała to zagadnienie w czterech perspektywach. Na wstępie zaprezentowano model uwarunkowań zachowań dewiacyjnych bazujący na teoriach osobowości, w tym również na teoriach społecznego uczenia się (model PIC-R), który jest wykorzystywany jest aktualnie wykorzystywany zarówno na gruncie teoretycznym, jak i aplikacyjnym w krajach Europy Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych. W dalszej kolejności ukazano osobowościowe determinanty zachowań dewiacyjnych – m.in. zmienne

emocjonalno-popędowe, cechy temperamentalne, zmienne instrumentalne. Następnie przybliżono psychologiczno-kryminologiczne koncepcje recydywy. Na końcu zaś – poznawcze uwarunkowania przestępczości powrotnej, głównie koncepcję przestępczego stylu myślenia oraz model przetwarzania aktów przestępczych w ujęciu Waltersa, .

Treść rozdziału czwartego ma na celu ukazanie prawidłowości wskazujących na pozapodmiotowe uwarunkowania powrotności do przestępstwa. W analizie tego zagadnienia uwzględniono koncepcje wyjaśniające kryminogenezę (m.in. koncepcję kryminologii pozytywistycznej – w ramach tego ujęcia podkreślono kryminogenne warunki otoczenia społecznego oraz wadliwy przebieg procesu socjalizacji; założenia kryminologii antynaturalistycznej wskazującej na istotne znaczenie dwóch procesów w kryminogenezie – stygmatyzacji oraz selektywności; teorie społecznego uczenia podkreślające zjawisko mechanizmów uczenia w kontekście społecznym jako istotny czynnik w procesie doprowadzającym do konfliktu z normami społecznymi). Dodatkowo dokonano analizy sytuacji osób, które opuściły zakład karny. W charakterystyce tego zagadnienia podkreślono stresorodoność okoliczności opuszczenia zakładu karnego, a w tym kontekście – znaczenie otrzymywanego wsparcia społecznego,

Podsumowując część teoretyczną recenzowanej pracy można sformułować kilka wniosków. Po pierwsze, została ona opracowana na bazie aktualnej literatury przedmiotu. Po drugie, zawartość tej części recenzowanej pracy stanowi wystarczające uzasadnienie dla podjętego przez Autorkę problemu badawczego. Po trzecie, Autorka w sposób syntetyczny, ale jednocześnie wieloaspektowy ukazała podmiotowe i pozapodmiotowe uwarunkowania kary pozbawienia wolności. Po czwarte, zaprezentowane przesłanki teoretyczne służące uzasadnieniu własnego projektu badawczego bazują zarówno na uznanych teoriach naukowych, jak też na wynikach badań empirycznych. Po piąte, Autorka w dużej mierze koncentruje się na literaturze psychologicznej, ale jednocześnie nie pomija zagadnień opracowanych na gruncie socjologicznym i kryminologicznym.

Metodologia badań własnych nad podjętą problematyką została ukazana w rozdziale piątym. Jego zawartość składa się z 6 paragrafów:

1) Problem i cel badań oraz opis modelu badawczego – w badaniach własnych zaproponowano model badawczy, w którym uwzględniono cztery rodzaje podmiotowych i pozapodmiotowych uwarunkowań skuteczności kary pozbawienia wolności: 1. zmienne

socjalizacyjne (rodzinne i pozarodzinne), 2. czynniki decydujące o psychologicznych mechanizmach zachowania (dyspozycje wrodzone, nawyki, wyuczone sposoby zaspokajania potrzeb, aktywność intencjonalna), 3. wzory stylów myślenia, 4. środki oddziaływań penitencjarnych (zatrudnienie, nauczanie, utrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym, nagrody, kary dyscyplinarne). W zaproponowanym modelu badawczym uwzględniono również zależności zachodzące między grupami czynników determinujących skuteczność kary pozbawienia wolności.

2) Pytania badawcze – przedstawiono 8 pytań badawczych. W kontekście każdego z nich sformułowano hipotezy szczegółowe (pytanie pierwsze – 3 hipotezy; pytanie drugie – 1 hipoteza, pytanie trzecie – 4 hipotezy; pytanie czwarte – 2 hipotezy; pytanie piąte – 2 hipotezy; pytanie szóste – 2 hipotezy, pytanie siódme – 3 hipotezy; ósme pytanie badawcze – 1 hipoteza). Podsumowując, w kontekście postawionych pytań badawczych do weryfikacji sformułowano 18 hipotez.

3) Zmienne i ich operacjonalizacja – treść paragrafu zawiera charakterystykę zmiennych badanych w części empirycznej pracy. W charakterystyce uwzględniono m.in. kategoryzację badanych czynników ze względu na: 1) ich znaczenie w przyjętym modelu badawczym (zmienna zależna; zmienna niezależna; zmienna niezależna pośrednicząca); 2) specyfikę psychospołeczną (zmienna zachowania, zmienna psychologiczna, zmienna socjalizacyjna); 3) wskaźniki wyodrębnionych zmiennych, 4) sposób pomiaru wskaźników.

4) Dobór grupy i przebieg badania – Autorka przeprowadziła badania osobiście w okresie od września 2015 roku do marca 2016 roku na terenie pięciu Okręgowych Inspektoratów Służby Więziennej (Katowickim, Krakowskim, Wrocławskim, Opolskim, Łódzkim). Badania przeprowadzono w 2 etapach. Na pierwszym z nich udział wzięli więźniowie, którzy byli w okresie przygotowania do wolności. Zaś na drugim – osoby, które ponownie wróciły do zakładu karnego z powodu popełnionego przestępstwa.

5) Metody badawcze – w celu weryfikacji postawionych hipotez zastosowano następujące metody pomiaru zmiennych psychospołecznych: *Inwentarz Osobowości NEO-FFI*; *Skala Znaczenia Innych*; *Kwestionariusz Oceny Stresu*; *Kwestionariusz Stylów Radzenia Sobie CISS*; *Skala Uczuć Moralnych*; *Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej INTE*; *Inwentarz Stylów Myślenia*; *Ankieta* socjodemograficzno-socjalizacyjna w opracowaniu Autorki; system *NOE.NET* zawierający dane penitencjarne.

6) Kierunki statystycznej analizy danych – W celu pokazania różnic międzygrupowych między przestępcami powrotnymi i niepowrotnymi zastosowano testy istotności różnic. Do ustalenia predyktorów powrotności do przestępstwa wykorzystano hierarchiczną analizę

regresji logistycznej. Zaś do testowania pośredniczącej roli środków resocjalizacyjnych w kontekście modyfikowania związków między czynnikami psychospołecznymi a powrotnością do przestępstwa wykorzystano analizę ścieżkową.

Ustosunkowując się do zawartości części metodologicznej należy zauważyć, że został w niej przedstawiony w sposób wyczerpujący i logiczny sposób realizacji autorskiego projektu badawczego, dotyczący analizy testowanych zmiennych psychologicznych oraz zachodzących między nimi związków.

Projekt ten odznacza się trafnością zastosowanych technik pomiaru psychologicznego, doboru grupy oraz wykorzystanych technik analizy statystycznej w stosunku do postawionych hipotez badawczych oraz rzetelnością w zakresie zastosowanej procedury badawczej. Na szczególne podkreślenie zasługuje przeprowadzenie badań podłużnych służących weryfikacji postawionych hipotez.

Część empiryczna pracy została zawarta w dwóch kolejnych rozdziałach. W pierwszym z nich – por. *Rozdział VI Statystyki opisowe* – umieszczono cztery rodzaje charakterystyk badanej grupy (N=247 mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności) pod względem:

- danych socjodemograficznych - m.in. wykształcenia, wieku, stanu cywilnego, sytuacji zawodowej, spożywania substancji psychoaktywnych, leczenia uzależnienia, występowania problemu alkoholowego i karalności w rodzinie pochodzenia, stanu zdrowia, sytuacji rodzinnej, przemocy domowej w rodzinie pochodzenia, doświadczania problemów w okresie szkolnym, rodzaju popełnionych przestępstw, wymiaru odbywanej kary, systemu odbywania kary, uczestnictwa w środkach oddziaływań penitencjarnych;
- zmiennych psychologicznych – nasilenia stylów myślenia przestępczego, przeżywania uczuć moralnych, poziomu cech osobowości, sposobów oceny sytuacji, poczucia i satysfakcji ze wsparcia, natężenia stylów radzenia sobie ze stresem, poziomu inteligencji emocjonalnej;
- powrotności do przestępstwa w kontekście zmiennych pozapsychologicznych poprzez porównanie nasilenia testowanych czynników u przestępców powrotnych i przestępców niepowrotnych – m.in. okresu katamnezy, wykształcenia, statusu zawodowego, stanu cywilnego, częstotliwości używania substancji psychoaktywnych, leczenia uzależnienia od substancji psychoaktywnych, doświadczania przemocy

domowej w rodzinie pochodzenia, występowania problemów szkolnych, występowania problemów wychowawczych, okresu inicjacji w zakresie używania substancji psychoaktywnych, wagarowania, ucieczek z domu, stosowania środków wychowawczych i/lub środka poprawczego, nasilenia zachowań przestępczych w rodzinie pochodzenia, podstawy prawnej zwolnienia, rodzaju odbywanej kary, systemu odbywania kary, charakteru popełnionego przestępstwa, uprzedniej karalności, ponownej karalności;

- powrotności do przestępstwa w kontekście zmiennych psychologicznych poprzez porównanie nasilenia testowanych czynników u przestępców powrotnych i przestępców niepowrotnych – m.in. nasilenia stylów myślenia przestępczego, uczuć moralnych, cech osobowości, oceny sytuacji, doświadczania wsparcia społecznego, stylów radzenia sobie ze stresem, inteligencji emocjonalnej.

Podsumowując sposób prezentacji wyników w rozdziale VI należy podkreślić, że Autorka wykazała duże zdolności analityczne przy opracowywaniu danych empirycznych. Świadczy o tym fakt, że czytelnik w uporządkowany sposób jest prowadzony w charakteryzowaniu dużej liczby testowanych zmiennych psychologicznych i pozapsychologicznych. Dużą pomoc w śledzeniu poprawności wywodu naukowego stanowią prawidłowo opisane tabele oraz klarowna i logiczna prezentacja uzyskanych rezultatów.

Treść rozdziału VII - pt. *Predyktory skuteczności kary pozbawienia wolności i czynniki ryzyka powrotności do przestępstwa* – uzasadnia stwierdzenie, że Autorka posiada duże kompetencje w zakresie wnioskowania statystycznego. Potwierdzeniem tego rodzaju kompetencji jest zastosowanie w celu weryfikacji postawionych hipotez modelu regresji logistycznej. Procedura budowania modelu regresji wraz z efektami moderującymi została przeprowadzona w sześciu krokach (por. s. 167):

1. specyfikacji zmiennych
2. wstępnej selekcji zmiennych do modelu
3. określenia modelu efektów głównych
4. oszacowania interakcji i włączenia analizy moderacji
5. estymacji współczynników i weryfikacji końcowej modelu
6. diagnostyki końcowej modelu.

Uzyskane wyniki pozwoliły na stwierdzenie, że do predyktorów kary pozbawienia wolności należy zaliczyć: uczestnictwo w oddziaływaniach terapeutycznych, doświadczanie

uczucie moralnych polegających na dystansowaniu się, styl radzenia sobie ze stresem oparty na emocjach, poczucie skruchy (por. 200).

Dodatkowo, czynnikami ryzyka powrotności do przestępstwa są: sentymentalność, wstyd, unikowy styl radzenia sobie ze stresem, typ zakładu karnego (odbywanie kary w zakładzie karnym typu zamkniętego lub typu półotwartego), uprzednia karalność, doświadczanie przemocy w rodzinie pochodzenia, charakter rodziny pochodzenia (rodzina zrekonstruowana lub fakt wychowywania tylko przez matkę) (por. s. 200).

Podsumowanie wyników w świetle postawionych pytań badawczych i hipotez, które zostało wyodrębnione jako VIII rozdział w recenzowanej rozprawie, zawiera ustosunkowanie się do zasadności zrealizowanego przez Autorkę projektu badawczego w kontekście wyników stanowiących podstawę weryfikacji postawionych osiemnastu hipotez. Należy również podkreślić, że ta część recenzowanej pracy świadczy o wysokich kompetencjach w zakresie syntezy empirycznego materiału badawczego.

Rozdział IX – pt. *Dyskusja wyników* – świadczy o tym, że Autorka potrafi uogólnić uzyskane w analizie statystycznej prawidłowości, a następnie porównać je z danymi występującymi na gruncie literatury przedmiotu. Treść tej części pracy świadczy zatem zarówno o zdolności do syntezy materiału empirycznego uzyskanego w badaniach własnych, jak również o zdolności porównania otrzymanych rezultatów z wynikami prezentowanymi w literaturze przedmiotu, czyli o ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie psychologia.

W rozdziale X – pt. *Podsumowanie, ograniczenia prowadzonych badań oraz kierunki przyszłych analiz* – ukazano konkluzje odnoszące się do czynników, które mogły mieć wpływ na uzyskane wyniki badań – ustosunkowano się m.in. do narzędzi mających charakter samoopisu, kryterium doboru grupy, sposobu wyodrębnienia zmiennej zależnej (skuteczności kary pozbawienia wolności). Krytyczna analiza sposobu prowadzenia badań własnych świadczy o dojrzałości naukowej Autorki, w tym również o dystansie wobec uzyskanych rezultatów w opisywanym projekcie badawczym.

W podsumowaniu recenzowanego opracowania chcę zwrócić uwagę na kilka kwestii, których uwzględnienie powinno podnieść wartość recenzowanej pracy:

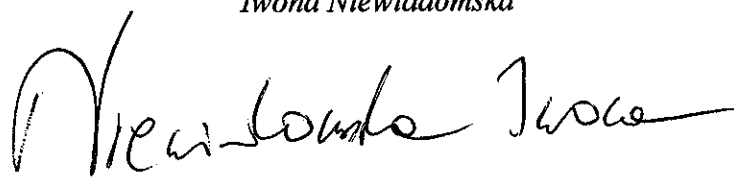
1. Należy przeformułować cztery z ośmiu postawionych pytań badawczych. Mianowicie:

- a. Pierwsze pytanie badawcze, które brzmi *Jakie jest znaczenie zmiennych osobowościowych dla efektywności kary pozbawienia wolności?* Należy połączyć z szóstym pytaniem sformułowanym w sposób następujący: *Jakie czynniki warunkują skuteczność kary pozbawienia wolności?* Zaproponowana sugestia wynika z faktu, że zmienne osobowościowe stanowią jedną z kategorii czynników determinujących sankcje izolacyjne.
 - b. Drugie pytanie badawcze *Czy i w jakim stopniu zmienne socjalizacyjne są związane ze skutecznością lub brakiem skuteczności kary pozbawienia wolności?* należy przeformułować na pytanie: *Czy i w jakim stopniu zmienne socjalizacyjne są związane ze skutecznością kary pozbawienia wolności?* Propozycja zmiany wynika z faktu, że zaznaczony literalnie brak zmiany skuteczności kary pozbawienia wolności jest zawarty w określeniu „czy”?
 - c. Warto również przeformułować brzmienie siódmego pytania badawczego, które aktualnie brzmi: *Jaka jest rola środków resocjalizacyjno-wychowawczych w powrotności do przestępstwa?* Uważam, że to pytanie należy sformułować w sposób wskazujący na to, że stosowanie środków korekcyjnych nie służy powrotności do przestępstwa, ale hamuje tego rodzaju zjawisko. Zatem pytanie powinno brzmieć w sposób następujący: *Jaka jest rola środków resocjalizacyjno-wychowawczych w redukowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa?*
2. W części teoretycznej (por. s. 64-69) teorii społecznego uczenia błędnie zaliczono do kryminologiczno-socjologicznych koncepcji przestępczości powrotnej. Tego typu teorie należy uznać za teorie o charakterze psychologicznym, ponieważ dotyczą one uczenia się zachowań w kontekście społecznym.
 3. W paragrafie opisującym zastosowane metody badawcze (por. paragraf 5.5.; s. 95-98) nie wskazano autorów zastosowanych narzędzi pomiaru zmiennych psychospołecznych. Wyjątek stanowi opis *Inwentarza Stylów Myślenia*, przy którym Autorka wskazuje, że autorem jest Walters.

Podsumowując całość recenzowanej pracy należy wyraźnie podkreślić, że Autorka w sposób wyczerpujący i logiczny zrealizowała zamysł projektu badawczego, który polegał na poszukiwaniu podmiotowych i pozapodmiotowych determinantów skuteczności kary pozbawienia wolności, co świadczy o tym, że posiada Ona umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Przedstawione uwagi stanowią podstawę do wniosku, że rozprawa pt. „Uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności” spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim, określone w art. 13.1. *ustawy o stopniach i tytule naukowym*, tj. recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a jej Autorka wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie psychologia oraz posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wnoszę więc o dopuszczenie Pani magister Wioli Friedrich do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Iwona Niewiadomska

A handwritten signature in black ink, reading "Niewiadomska Iwona". The signature is written in a cursive style with a large initial "N".